

10 Periudha me fjali të varur përcaktore

Fjali e përbërë përcaktore quhet ajo ku pjesa e nënrenditur ka një funksion të ngjashëm me atë të një gjymtyre përcaktore të shprehur me mbiemër, me emër ose luan rolin e një ndajshtimi. Pjesa e varur përcaktore tregon një karakteristikë të një gjymtyre që shprehet rëndom me emër ose përemër e që quhet paraprijës i saj, p.sh.: Rilindësit punuan shumë për shkollën shqipe, e cila u ngrit e u mbajt me gjak. Në faqen e shkëmbit ku qëndronte alpinisti, kishin çelur disa lule.

Sipas mjetit të lidhjes fjalitë ndahen në:

1. Fjali përcaktore lidhore. Taktika që ndoqi Skënderbeu, ishte ajo e para. 2. Një kamion, të cilit i dëgjohej zhurma nga larg, u duk te kthesa. Hodhi sytë nga ara ku po korrnin. U ndal para derës së madhe nga doli doktori. Nuk i kujtohej dita kur e kishte takuar.

2. Fjalitë përcaktore lidhëzore. Këto fjali ftillojnë (sqarojnë) kuptimin leksikor të një pjese emrash të cilët kanë nevojë për paraqitjen e brendisë së tyre me lidhëzat *se, që*: Lajmi *se do të shpërndahet misri*, doli nga zemra e dheut. Kjo shpjegohet nga *fakti se ky libër nuk është njohur më parë*. etj.

Periudha me fjali të varur rrethanore

Periudha me fjali të nënrenditur rrethanore janë:

1. Periudha me fjali të nënrenditur **vendore**

Makina u ndal *aty ku prisnin njerëzit*. Të gjeta *andez nga s'e prisja*.

Mjetet lidhëse: lidhëzat vendore *ku, tek, nga, që nga, gjer ku*, si fjalë korrelative ndajfoljet *aty, atje, këtu, këtej, andej, që andej, gjer atje* etj.

2. Periudha me fjali të nënrenditur **kohore**

Atletët u nisën *sapo u dha sinjali*. *Sa herë që fliste*, sytë i qeshnin. U largua nga pragu, *atëherë kur s'u dëgjuan më hapat e tij*.

Mjetet lidhëse: lidhëzat *kur, tek, sa, ndërsa, sa kohë që*.

3. Periudha me fjali të nënrenditur **mënyrore**

Ti duhet të veprosh *si te them unë*. Por ngjarjet në qytet nuk ndodhën *ashtu si genë parashikuar*. Zemra i rrihte *sikur t'i dilte nga gjoksi*.

11 Periudha me fjali të varur rrethore

(vazhdim)

4. Periudha me fjali të nënrenditur **qëllimore**

Njerëzit vinin nga fshatrat anembanë, *që të merrnin pjesë në përrurimin e shkollës së re*. Ai përpiquej të hartonte një tekst të ri. U nis pa gdhirë, *vetëm e vetëm që të arrinte autobusin*.

5. Periudha me fjali të varur **shkakore**

Quhet periudhë me fjali të varur **shkakore** ajo periudhë që shpreh marrëdhënie shkak-pasojë, që tregon shkakun e asaj që thuhet në fjalinë drejtuese.

Periudha me fjali të varur shkakore ndërthet dy nëntipa kryesorë: Periudhën me fjali shkakore konstatuese dhe 2. Periudhën me fjali shkakore arsyetuese.

E lëvdoj se është tamam burrë. (konstatuese)

Nuk e pëlqente, vetëm sepse nuk i shkonte pas fjalës. (konstatuese)

Meqë hytë, rrini. (arsyetuese)

Nuk bëre mirë që e mbylle derën. (arsyetuese)

Ishte i gëzuar, *nga që i sollën lajm të mirë*. Fan Noli mbetet i pavdekshëm, *se është figurë madhore e kulturës sonë*. Ky dyshim i vinte jo vetëm nga mosha e të birit, *por edhe nga aftësitë e tij fizike*.

Mirë bëre që na i kujtore gjithë këto sonte. *Meqenëse ishte vjeshtë* puna mbeti për verën tjetër.

6. Periudha me fjali të varur **rrjedhimore**

Quhet periudhë me fjali të varur **rrjedhimore** ajo periudhë në të cilën shprehet marrëdhënie në mes një sasi, shkallës a intensitetit të parashtruar në fjalinë kryesore si shkak dhe pasojës a rrjedhimit që vjen prej saj, të shprehur në fjalinë e varur, ose marrëdhënie në mes faktit të shprehur nga fjalia kryesore dhe përfundimit logjik të tij.

Rruga ishte dëmtuar mjaft, *kështu që makina ecte ngadalë*. Era ishte aq e fortë sa përmbysi gjithçka. Naimi krijoi kryevepra, *aq sa shqiptarët e quajtën „poet i kombit“*. Ishte situatë e tillë, *që askush s'e kursente veten*.

12 Periudha me fjali të varur rrethore

(vazhdim)

7. Periudha me fjali të nënrenditur **kushtore**

Periudha me fjali të varur kushtore shpreh marrëdhënie kusht-pasojë. Ajo paraqet dy veprime a gjendje të ndërvarura midis tyre në mënyrë të tillë që realizimi a mosrealizimi e asaj që thuhet në fjalinë e varur, bën të pashmangshme, të mundur ose të pamundur atë për të cilën flitet në fjalinë drejtuese.

Po të jemi të bashkuar, do t'i kapërcejmë pengesat. Në qoftë se do të merren masa, puna do të shkojë mirë. Sikur të kisha punuar me kohë, sot do të isha ndryshe. Të shikosh punën që bëhet, do të bindesh për këto që them. Në u dashtë edhe gjaku im për të vaditur rrënjët e lirisë, jam gati. Nëse më ke nënë dhe më dëgjon, rrëmbe pushkën dhe lufto armikun. Po të mos jesh mirë, po qëndroj me ty.

8. Periudha me fjali të nënrenditur **lejore**

Periudha me fjali të varur lejore quhet ajo periudhë në të cilën fjala e varur shpreh një veprim a gjendje që pritet të pengojë realizimin e veprimit të fjalisë drejtuese, por që nuk arrin ta ndalojë atë. Brendia e fjalisë drejtuese nuk është pasojë logjike e brendisë së fjalisë së varur, por një pasojë e kundërt me atë që pritej të ndodhte:

Megjithëse turqit kishin armë të fuqishme për kohën, ushtria e Skënderbeut nuk u tërhoq. Megjithëse u mundua shumë, nuk arriti ta zgjidhte problemin. Sado e vështirë që të jetë e vërteta, ajo duhet të arrijë në zemrën e njerëzve. Edhe pse ishin të lodhur nga punët e ditës, nuk mbeti askush pa dhënë ndihmën e tij. Ndonëse është shkruar njëqind vjet më përpara, nuk e ka humbur aspak rëndësinë e saj të parë.

9. Periudha me fjali të nënrenditur **krahasore**

Quhet ajo periudhë në të cilën veprimi a gjendja për të cilën bëhet fjalë në fjalinë drejtuese karakterizohet me anë të një krahasimi me një veprim a gjendje të shprehur në fjalinë e varur.

Fjalët e tij përhapeshin përditë, siç përhapet drita e diellit në një ditë të bukur. Dhe kjo ndodhi me një thjeshtësi më të madhe nga sa e kishte menduar ai dhe shokët e tij. Gëzimi i buronte nga sytë, siç burojnë ujërat e kulluara. Ai rrinte sikur do ta nxirrnin në fotografi.

13 Periudha asindetike

Periudha asindetike është periudha që karakterizohet nga mungesa e mjeteve leksiko-gramatikore të lidhjes midis fjalive përbërëse, lidhëzave dhe mjeteve të tjera.

Sytë iu dogjën, zemra iu përvëlua, buzët iu drodhën. (këpujore)

Hodhi një vështrim: përpara shtrihej rreshti i gjatë i nxënësve. (shitesore)

Gjella do kripë, kripa do masë. (përqsore)

Ata dinin vetëm një gjë: kush e lufton pushtuesin është shqiptar. (përcaktore)

Mos harro: ndeshja fillon në orën tre. (kundrinore)

Hyn dielli, plaku e lë punën. (kohore)

Fjalitë e ndërmjetme

Fjali e ndërmjetme është fjalia e përfshirë në një fjali tjetër a në një periudhë, pa qenë organikisht e lidhur me to. Fjalitë e ndërmjetme shprehin kuptime modale e emocionale-ekspresive, burimin, sqarimin për mënyrën e thënies ose lidhjen logjike të mendimeve dhe shqiptohen me intonacin ndërmjetës.

Kishim ndryshuar, *kjo s' do mend*, po gjallëria e viteve të shkollës vlonte gjithnjë në zemrat tona.

Mirë thonë, s'ka gjë më të shpejtë në botë se mendja e njeriut.

Martirët e lirisë dhe të demokracisë, *siç e kemi pasur zakon gjithmonë*, do t'i nderojmë përherë. *Siç ka thënë Naimi*, gjuha shqipe është gjuhë e pasur. Gjithashtu, *duhet thënë*, poezia ndikon shumë në ndjenjat e njeriut.

Fjalitë e ndërshtëna (ndërkallura)

Fjali të ndërshtëna (ndërkallura) quhen ato fjali që kanë të dhëna të ndryshme plotësuese për një fjali apo fjalë të porsathënë dhe që kanë intonacion të veçuar. Edhe kur dilte jashtë - *kjo ndodhte rrallë* - nuk e ndiente veten mirë. Priti në heshtje (*edhe një sekondë i dukej gjatë*) pastaj filloi të ecte. Me dhjetëra gurnecka – *sikundër i quajnë në Pogradec* – iu sulën grepit. U hodhi një sy shënimeve – *gjë që nuk i ndodhi shpesh* – dhe filloi të fliste.

14 Ligjërata e drejtë dhe ligjërata e zhdrejtë

Me termat ligjëratë e drejtë dhe ligjëratë e zhdrejtë në sintaksë kuptojmë formën e ndërtimit që i jep folësi riprodhimit ose ritregimit të një ligjërimi të mëparshëm të bërë nga dikush tjetër ose nga ai vetë. Fjalët e thëna më parë, që tani riprodhohen nga folësi, formojnë atë që quhet *pjesa përmendëse*, kurse fjalët e tjera që nuk hyjnë në riprodhim, quhen *pjesa lajmuese* (ose ligjëratë e autorit). Të dyja këto formojnë një pjesë të vetme nga kuptimi.

Ligjërata e drejtë

Ligjërata e drejtë është riprodhimi i fjalëve në formë të pandryshuar, ashtu siç janë thënë nga folësi i tyre i parë. Kjo ndodh se riprodhuesi zhvendoset mendërisht nga e tashmja në të kaluarën dhe vihet në vendin e ligjëruesit të parë.

Për Volterin dhe Rusonë Sami Frashëri shkruante: „Në saje të shkëndisë që hodhën ata lindi një rreze drite“. Mësuesi i vjetër vazhdimisht u thoshte nxënësve: „Mësoni, mësoni gjithmonë nga jeta dhe nga shkolla“.

Në raste të caktuara pjesa lajmuese mund të mungojë, por nënkuptohet nga konteksti. Kjo ndodh zakonisht në dialogët e veprave letrare:

Dikush thirri: -Doktor të kërkojnë.

-Kush?

-Të presin në shtëpi.

-Mirë, thuaju që do të vijë.

-Mos fol se s'ka lezet, - ndërhyri më i moshuari

Ligjërata e zhdrejtë

Ligjërata e zhdrejtë është riprodhimi i fjalëve të një tjetri ose i fjalëve të veta në formë të ndryshuar. Ajo është një variant i përpunuar i ligjëratës së drejtë. P.sh. Genci qeshi dhe i tha: - Po ti i paske fituar të gjitha pikët, o Ndriçim! dhe *Genci qeshi dhe i tha Ndriçimit se ai i paskësh fituar të gjitha pikët. Zakonisht për njerëz të tillë thuhet se janë talente të lindura. I ati do t'i thoshte në ishin të vërteta ato fjalë.*

Ligjërata e zhdrejtë nuk veçohet nga pjesa lajmuese me pikë, me vizë a thonjëza, për shkak të moszhvendosjes në kohë.

Ligjërata e zhdrejtë e lirë

Ligjërata e zhdrejtë e lirë është mënyra e tretë e veçantë e transmetimit të thënies. Përdoret gjerësisht në letërsinë artistike. Lind nga ndërthurja e disa veçorive të ligjëratës së drejtë me disa veçori të ligjëratës së zhdrejtë.

P.sh.:

Ligjëratë e drejtë: - Kjo punë ka mbaruar, gjysh. Mos e prish gjakun! - i tha Tana.

Ligjëratë e zhdrejtë: Tana i tha gjyshit të mos e prishte gjakun, se ajo punë kishte mbaruar.

Ligjëratë e zhdrejtë e lirë: Të mos e prishte gjakun i tha Tana gjyshit. Ajo punë kishte mbaruar.